

PÁZMÁNY PÉTER:
 A KERESZTYÉN VITÉZEK KÖTELESSÉGÉRŐL
 (PREDIKÁCZIÓ SZENT MÁRTON PÜSPÖK
 NAPJÁN – NOVEMBER 11-ÉN)
 (1636)

Az Ó Törvényben¹ némely áitatos aszszonyok a világi gondoktól és pompáktól elbúlsúvzván, isteni szolgálatra adták mindenestül magokat; és, *Excubabant ante ostium tabernaculi*,² éjjel nappal az Isten sátorának ajtaja-előt vígyáztak, imádkoztak. Ezek Isten tisztességére akarván fordítani, a mivel eléb a világnak kedveskedtek; a mely tükörökbe nézvén, csinnyosítani³ és szépegetni szokták volt magokat, azokat az Isten sátorának ékesítésére fordították. *Moses*⁴ pedig azokból a tükörökből, *Labrum æneum*,⁵ azt a rézmosdót mindenestül befedette, melyben a papoknak életek vesztese-alat parancsolta Isten, hogy megmosnák kezeket, lábokat valamikor a sátorba mennének, vagy az oltárhoz járúlnának.

Azt akarta *Moses*,⁶ hogy az Isten sátorában oly tükörök légyenek, melyekben a papok magokat nézzék, és ha vagy orczájokon mocskok, vagy öltözetekben szennyek találtatnának, meglátván azokat, lemossák és megtisztogassák, hogy Isten-eleibe, éktelenség-nélkül, tisztán és csinnyoson mehessenek.

Nem hadta Isten tükör-nélkül az Anyaszentegyházat; sőt ebben minden rend- és hivatal-eleibe tulajdon tükört adott, azokat a szent és isten-előt kedves híveket, kik különböző állapotban éltek, de szentül éltek, azt akarván, hogy azok erkölcsét szemünk-előt hordozzuk, magunk szépségét vagy rútságát ő-bennek lássuk és ha mi fogyatkozás találtatik erkölcsünkben, mosogassuk és szépegessük, hogy Istenünk tisztaságos szemeit éktelenséggel meg ne báncsuk, magunkat mocskos erkölcsökkel ne rútítcsuk. Mert az Új

¹ Evang. Lucae. 11. v. 33.

² (679.7) Exod. 38. v. 8. Prope templum habitabant mulieres.

³ (679.8) Luc. 2. v. 37.

⁴ (679.9) 1. Reg. 2. v. 22. 2. Mach. 3. v. 19.

⁵ (679.10) Exod. 38. v. 8. Mare æneum vocatum, in templo Salomnis.

⁶ (679.11) Exod. 30. v. 18. 19. 20.

Testamentom szentsége-után nem mosdott kezet és testet, hanem tiszta lelket és szent életet kíván Isten tőlünk.⁷

Miképpen a papoknak és világi fejedelmeknek, a szegényeknek és gazdagoknak, az uraknak és szolgáknak, az egészségeseknek és betegeknek, a férfiaknak és asszonyoknak, a szűzeknek és házasoknak, a nemeseknek és kézi-munkás kösségnek, tükörül adta Isten azokat a sok szent-életü jámborokat, kik ezekben az állapotokban, tisztán és tekéletesen viselvén erkölcsöket, szentek laistromában írtattak, azon-képpen a hadakozó embereknek az Anyaszentegyház óltalmazó bajnakinak, kik szívesb és szívesb részei a keresztyénségnek, az Isten- és igazság-ellen tusakodók rontóinak, az árvák és özvegyek óltalmáért, vérekkal kereskedő erős férfiaknak, a vitéz kenyeret évő töb sok Szentek-közöt tükörül adta, főképpen a magyar vitézeknek, hazánkban *Sabariá*-ban született Szent *Márton*t, ki, noha püspöki méltóságban végezte életét, de vitézkedő állapotban nyerte az Istennek titkos jelenésit és világosításit, mellyekkel a tekéletes vitézkedésnek és szent püspökségnek felségére emeltetett. Mert mikor *Galliá*-ban vitézkednék, nem-csak minden katonai csintalanságtúl és feslettségtül óltalmazta magát, hanem téli üdőben egy mezítelen emberre találván úttyában és egyebe nem lévén, mivel fedezné fázékságát, kapá kargyát, két-felé metczé köpönyegét, felével az elfázódott embert bétakará. És noha ezt sokan társai-közzül megneveték, de Christus oly kedvesen fogadá, hogy következő éjjel megjelenék néki a küldúsnak adott föltban öltözve és azt mondá, hogy *Márton* adta reá azt a köntöst. Ezzel az isteni jelenésnek és tanításnak világosságával felindítatván Szent *Márton*, elhagyá a földi vitézkedést és életének folyását isteni szolgálatra szentelé.

Mivel azért a vitézségben szentségre jutott Szent *Márton*, én-is e jelen-való órában, először rövideden megmutatom, hogy *nem tilalmas, hanem böcsülletes, szükséges és Isten-előt kedves, a módgyával való vitézkedés és hadakozás*. Másodszor, megmondom, *mint kel vitézkedni az isten-félt keresztyénnek, hogy lelkét megtarcsa és veszedelmes fáratságokkal elegyedett teste szakadásának jutalmát, Meny-országban vegye*.⁸

I. Rész. Ha abban az ártatlanságban maradtott vólna ember, melyben Istentül teremtetett, *In pulchritudine pacis, in requie opulenta*;⁹ szép

⁷ (68o.1) Matt. 5. v. 2o.

⁸ Propositio.

⁹ (681.1) Isai. 31. v. 18.

békeségben, gazdag nyugalomban élt volna minden esz-veszés-, háborgás-, hadakozás-nélkül. De mihent Isten-ellen pártot ütött az engedetlen ember, töb ostorok-közöt, hadak és vissza-vonások támadtak, mellyek világ kezdetitül-fogva voltak és lesznek világ fottáig. Csak két fia vala *Ádám*-nak és a gonosz megöle az ártatlant.¹⁰ Csak-hamar az özön-víz-után *Nemrod, Assur*¹¹ és egyéb hatalmaskodók országokat kezdének hatalmasul foglalni; és a mint a teremtésről írt könyvnek tizen-negyedik részében olvassuk, *Chodorlahomor* sok királyokat meghóldoltatott,¹² az-után a világ idejével nevedtek a hadak gyümölcsai: az ember-halálok, romlások, pusztulások, kegyetlenségek és minden-némü gonoszságok. Mert a hadak kiöltöztetik embert a természet szelídségéből és minden fene állatoknál kegyetlenbé tészik; elfelejtetik a vérnek és természetnek hasonlatosságát; az irgalmasságnak kötelességét; a mértékletes életnek tisztaságát. Azért sohúlt nagyob és gyakrab vétkek nem talátnak, mint a táborokban; ot multság és daliaság, a miért a rendes városokban megölik az embereket; ot a húzás-vonás, nyúzás-fosztás, az egy-ügyü ártatlanok nyomorgatása, sőt halálos éhségre jutatása; ot az emberek kíntása, csonkítása, konczolása, gyilkos mézárítása; ot a szüzek rontása, a házasságok-törése, a magok és egyebek lelkének örök kárhozatra bocsátása oly nyilván és szégyen-nélkül uralkodnak mint-ha ezekben vétkek sem volna. Ebből a had-viselő emberek feslettségéből származott, a mit írva hagyott *Lucánus* a romai hadakozókról: *Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur, venalesque manus, ibi fas, ubi maxima merces;*¹³ hogy nem talátnak a tábori emberekben jóság és tekelletesség. Erre néztek a deákok, mikor, *Militiam et malitiam*, a hadakozás és a gonoszság nevét csak egy kis bötüvel különböztették, mint együt-járó szomszédokat, és mikor, *Bellum*, a hadakozást vagy, *Per antiphrasim, quasi minime bellum,*¹⁴ úndokságnak, vagy, *quasi bellinum,*¹⁵ fene vadakhoz illendő dolognak nevezték.

A Szent Irás a hadokozó embereket, *Latrones,*¹⁶ latroknak nevezi, mint a régi deákok a vitézülő emberek színét, kik a hadnagy-körül forgódtak,

¹⁰ (681.2) Gen. 4. v. 8.

¹¹ (681.3) Gen. 10. v. 9. 10.

¹² (681.4) Vide Gen. 14. v. 9.

¹³ (681.5) Lucanus, lib. 10.

¹⁴ (681.6) Priscian.

¹⁵ (681.7) Festus.

¹⁶ (681.8) Jer. 18. v. 22.; Ose. 7. v. 1.; 4. Reg. 6. v. 23. cap. 24.

Latrones,¹⁷ latroknak hitták: jelentvén ezzel, hogy közel jár a vitézkedés a latorsághoz és nehéz ezeknek egymástól elszakadni.

Meggondolván Szent *Dávid*, menyivel veszedelmesb a hadakozás a dög-halálnál, inkább választotta, hogy Istentől büntetődgyék dög-halállal, hogy-sem hadakozással, melyben az emberi dühösség minden rendtartást felforgat; és válogatás-nélkül, bűnöst és büntelent fogyat.¹⁸ Maga pedig Isten sok helyen és nyilván íratta,¹⁹ hogy a hadakozást ostorúl veti azokra, kik ötet gonosz életekkel haragra indítják, ezekre ő küldi a dühös ellenséget. Mikor pedig haragját megengeszteljük, *Conterit bella; Facit pacem*;²⁰ a hadahozást elrontya és békeséget szerez.

A hadakban uralkodó sok gonoszságokra- és veszedelmekre-nézve nem-csak most a vissza-keresztelők, de régen egyebek-is azt állatták, hogy keresztýén embernek nem szabad vitézkedni és hadba menni.

Ez nem-csak eretnkség, hanem ország-árulás. Mert Szent *Pál* írja,²¹ hogy az Isten Szentei, úgy-mint *Ábrahám*, *Moyses*, *Jósue* és a sok isten-féő királyok, *Per fidem vicerunt regna: fortes facti sunt in bello: castra verterunt exterorum*; igaz hit-által országokat győztek; hadakban vitézül forgódtak; ellenségek táborát felverték. *Christus* Urunk-is, a százados vitézzel szólván, *Fidem laudavit, militiæ desertionem non imperavit*;²² dicsírte hitit, de nem kívánta, hogy a vitézkedést elhadgya.

Mikor minden rendek Keresztelő *János*-hoz menvén, üdvösséges tanítást vetek tőlle:²³ hozzá járulának a vitézek-is, kérdvén tőlle: *Quid faciemus et nos?*²⁴ Mi tehát mit mivellyünk? Nem felelé azt nékik: hadgyátok-el a vitézkedést, tegyétek-le a fegyvert; noha ezt kellett vólna mondani, ha szabad nem vólt vitézkedni. És ha Keresztelő *János* kérdés-nélkül élete vesztésével meg merte mondani a királynak, hogy, *Non licet*,²⁵ nem szabad atyafia feleségével lakni: sokkal inkább az üdvösség úttýarúl tudakozóknak megmondotta vólna, hogy veszedelmes állapattyokat elhadgyák, ha

¹⁷ (682.1) Fes Nonius, Servius.

¹⁸ (682.2) 2. Reg. 24. v. 13. 14.

¹⁹ (682.3) Isai. 36. v. 10.; Jer. 25. v. 8. 9.; Job. 20. v. 23.

²⁰ (682.4) Psal. 45. v. 10.; Ose. 2. v. 18.; Isai. 45. v. 7.

²¹ (682.5) Hebr. 11. v. 33. 34.

²² (682.6) Matt. 8. v. 9.; Aug. 22 contra Faust. c. 74.

²³ Ita Aug. epi. 5. post medium. Et Epi. 205. ad Bonifacium.

²⁴ (682.7) Luc. 3. v. 14.

²⁵ (682.8) Marc. 6. v. 18.

bűn-nélkül nem lehetne a vitézkedés. De nem tilalmazta a vitézkedéstől, hanem arra intette a vitézeket, hogy ragadománytúl és ártatlanok verésétől óltalmazkodgyanak. Ha bűn a vitézkedés, ha tilalmas gyilkosság a harczon-esett ölés: menyivel nagyobb vétek a gyilkosság a lopásnál, annyival inkább kellett *János*-nak tilalmazni a harcolást. Bűn-nélkül el sem mulathatta, hogy a kik ő-tőlle együgyü igazsággal és jó szível kérdezkedtek az üdvösség uttyárúl, azoknak meg ne mondaná, hogy örök veszedelemre vivő állapotban vannak. De semmit effélét nem mondott Szent *János*; nem tanácsolta, hogy elhadgyák a vitézkedést, hanem, *Leges militares*, hadakozó emberhez illendő törvényeket szabott és megtanította, minémü mértékletes igazsággal visellyék magokat, hogy se vereséggel, se félelemmel, se csalárd fogásokkal ne kereskedgyenek, se ajándékozásra ne erőltessenek senkit, hanem rendelt fizetésekkel megelégedgyenek.

És ki nem láttya, hogy ha a kígyók és farkasok-, a dühös ebek és medvék-ellen óltalmazzuk magunkat:²⁶ sokkal inkább hazánk-pusztító ellenségünkre, lopással és tolvajlással kárunkra igyekező gonoszakra fegyverrel támadhatunk? mivel ezek gonoszságból ártanak, nem természetek dühösségéből, mint a vadak. Szinte oly szabad vólt tehát *Dávid*-nak megölni *Goliádot*, mint a juhait mardosó medvéket és oroszlányokat. Ha látod, hogy fiadat mardossa a kígyó, juhodat szaggattya a farkas, öled, vágod érette: tehát a fejedelem, mikor láttya, hogy az ellenség kegyetlenül vágja, fogyattya hiveit, csak elhalgassa-e? Természetbe óltatott törvény az, hogy, *Vim vi repellere licet*, szabad az erőszakot erővel elkergetni.

A hadakozás, *Necessarium malum*, szükséges gonosz, és arra-való, hogy bántás-nélkül, békeségben élhessenek a jámborok; hogy az ártatlanok óltalmaztassanak; hogy a gonosz-tévők büntetődgyenek és zaboláztassanak. Azért nem gyilkosok, úgy-mond Szent *Ágoston*, nem boszszú-állók, a kik a hadban embert ölnek: *Sed ministri legis et salutis publicæ defensores*;²⁷ hanem törvény-szolgáltatók és közönséges szabadság-óltalmazók. És vallyon mi lenne belőlle, ha szabad nem vólna a keresztyén országoknak ellenségekkel viaskodni? Úgy járnának fejenként, mint a sidók, kik nem akarván Szombaton harcolni, akkor méne reájok az ellenség és mint a juhokat, ölé, vágá.²⁸

²⁶ Deus jubet bellum: Num. 25. v. 17. 1. Regum 15. v. 3. Deus docet ad proelium, Psal. 143. v. 1.

²⁷ (683,1) Aug. to. 6. 1. 22. contra Faustum. c. 74.

²⁸ (683,2) 1. Mach. 2. v. 34. 36. 41.

Bezzeg, a pogányok azzal kárhoztatták²⁹ és ország-rontónak mondták a keresztyén hitet, mint-ha tilalmazná a hadakozást, mellyel óltalmaztatnak a birodalmok. Erre a bolond ífletre a Christus szavaiból vettek okot, mikor azt mondotta, hogy, *Non resistite malo*,³⁰ a gonosznak ellene ne álljunk; ha, ki arczúl csap, ki köntösünket elvonnyá, más orczáinkat fordítsuk, más ruhánkat-is oda adgyuk. De nem vették eszekbe, hogy ezekkel a szókkal nem tiltotta Christus a fejedelmektől, hogy hadat ne viseljenek; mert azért adott kardot kezekbe, hogy büntessék a gonoszakat;³¹ egyebeket sem fogott-el attúl, hogy törvényel károkat ne keressék vagy magok óltalmában másnak ne árcsanak; hanem először, tiltya, hogy haragból és gyűlölségből boszszút ne álljunk.³² Másodsor, a mint Szent Ágoston-után írja Szent Tamás: a Christus parancsolattya, *de preparatione ammi intelligitur*,³³ csak arra kötelez, hogy, ha szükséges a bűnnek távoztatására a szenvedés, készek legyünk minden gyalázatot és kárt szenvedni inkább, hogy-sem Istent megbáncsuk; de ha bűn-nélkül a gonosz-tévőt megzabolázhattuk és az ő rágalmazásából nevedő botránkozást eltávoztathattuk, nem kel a gonoszságra szabados út adni a gonoszoknak. Erre tanított ő-maga Christus. Mert mikor őtet arczúl csapá egy szolga, nem fordítá más orczáját, hanem szelíden okát adá, miért nem kellene annak lenni.³⁴ Ezent cselekedte Szent Pál, mikor pofon ütötték.³⁵ Úgy kel azért érteni a Christus szavát, hogy inkább mászor-is arczúl csapassuk magunkat; inkább kárunkat duplával szenvedgyük, hogy-sem haragot, gyűlölséget, boszszút üzzünk, hogy-sem Istent megbáncsuk; mert egyéb-aránt bűn volna, ha más gonoszra ingerlenénk és bűnét öregbíténők a vétkesnek.

Bizonyos tehát, hogy szabad az Isten népének hadakozni: de, *Praelia Domini*,³⁶ *Bella Domini*;³⁷ istenes hadakban, a keresztyénségért, az igazságért, az ártatlanok óltalmáért. És mikor így hadakoznak, *Non est illorum pugna, sed Dei*;³⁸ nem ők hadakoznak, hanem Isten. Miképpen azért Szent Pál dicsíri azokat, kik igaz hittel és tekéletes igyekezettel hadakozván, rontották az Isten

²⁹ (683.3) Ita apud Aug. Epist. 4. et 5.

³⁰ (683.4) Matt. 5. v. 38.

³¹ (684.1) Rom. 13. v. 4.

³² (684.2.) Rom. 10. v. 19.; Levit. 19. v. 18.

³³ (684.3) S. Thom. 2. 2. qu. 72. art. 3.

³⁴ (684.4) Joan. 18. v. 22. 23.

³⁵ (684.5) Actor. 23. v. 3.; Ita Aug. ep. 5. citata.

³⁶ (684.6) 1. Reg. 25. v. 28.

³⁷ (684.7) Exod. 17. v. 16.; 1. Reg. 18. v. 17.; 1. Par. 5. v. 22.

³⁸ (684.8) 2. Paral. 20. v. 15.

ellenségit:³⁹ úgy az Anyaszentegyház számtalan vitézlő embereket Szentek lajstromába írván, esztendőn-ként innepekben emlékezeteket megújítja; úgy-mint: *Mauritiust*, *Szent Györgyöt*, *Achatiust*, *Alexandert*, *Flóriánt*, *Anas-tasiust*, *Galicánust*, *Marcellust*, *Nicostratest* és egész *legiókat*, hat-ezeres szent hadakat. Mert, miképpen az Ó Törvényben azzal szenteltettek a papok, hogy kezeket, lábokat megvéresítették:⁴⁰ úgy, a kik törvényes, igaz hadban Isten ellenséginek vérét ontyák, *Consecrant manus domino*,⁴¹ Istennek szentelik kezeket. Noha azért sok lelki veszedelmek-közöt forog a vitézkező ember, és arra-nézve Szent *Ambrús* és Szent *Ágoston* minden egyházi embernek tanácsollja,⁴² hogy házasság és hadakozó tisztek szerzésére ne ereszkedgyenek, mivel a házasok veszekedése és a vitézlő emberek gonoszsága azoknak szokott tulajdoníttatni, kik ezekben szerzők voltak; de az-is igaz, hogy a vitézlő állapotban szentül élhet ember.

Az egyházi embereket az Anyaszentegyház törvénye⁴³ eltiltotta a hadakozástól és azt kívánta, hogy a papok azért mennyenek táborba, hogy a bűnöket fedgyék és tilcsák, a félelmeseket bátorítsák, a betegeteket és sebe-seket halálhoz készítsék. De ez az egyházi törvény nem kötelezi a papokat, mikor magok vagy hazájok óltalma szükség-képpen kívánnya, hogy kardot ráncsanak; mert akkor azt cselekedhetik, a mit *Moyse*s vagy a *Machabæusok*, kik papok lévén, nagy hadakat viseltek.

II. Rész. Lássuk immár, mint kel magát viselni az istenes vitéznek, hogy ne csak világi sóldot, hanem mennyei coronát érdemellyen vitézkezésével.

Három dolgot ír Szent *Tamás*⁴⁴ szükségesnek az igaz hadakozáshoz:

ELSŐ az: *Ut autoritate legitimi principis geratur*; hogy a törvényes fejedelem ország akarattából és rendeléséből indítcsa és viselje a hadat.

Ha, kit azon ország vagy város tagjai-közűl megbántott vagy károsított valaki, nem szabad maga erejével eleget tenni magának; sőt a *római* törvény, *Crimen læsæ majestatis*,⁴⁵ király árúttatásnak mongya, ha ki fejedelem

³⁹ (684.9) Hebr. 11. v. 33.

⁴⁰ (684.10) Exodus. 29. v. 20.

⁴¹ (684.11) Exodus. 32. v. 29.

⁴² (684.12) Possid. in ita Augustini. cap. 27.

⁴³ (685.1) S. Thom. 2. 2. qu. 40. art. 2. Deut. 20. v. 2. Stabunt Sacerdotes ante aciem et sic loquentur: Nolite metuere: Dominus Deus vester in medio vestri est.

⁴⁴ (685.2) S. Thom. 2. 2. qu. 40. art. 1.

⁴⁵ Lib. 48. Digestor. Tit. 4. ad Legem Julian Majestatis. Lege 4: Lege majestatis tenetur, qui injussu principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitum comparaverit. Citat ibi Glossa, Cod. De re militari. L. Neminem. etc.

akarattya-nélkül népet győjt és hadat indít; mert az ország és város tagjainak bírása vagyon, ki igazságot szolgáltatathat. De mikor más fejedelem és ország megbántya a szomszéd fejedelmet: ha emberséges szorgalmaztatásra nem akar eleget tenni, nincs egyéb bíró, a ki erőltethesse a vétkest, hanem az, a ki megbántódott. Mert miképpen az idegen ember, a mely városban vétkezik, annak bírójátúl ítíltetik, mivel gonoszságával annak hatalmába ejtette magát: azon-képpen, a mely fejedelem kárt tett a szomszéd fejedelemnek, a megsértett ártatlan ítílése-alá esett, és ez hadat indíthat ellene, hogy kötelességének megfelelően, óltalmazza a közönséges jót, és annak sértegetőit büntetéssel szoktassa a csendességre.

MÁSODIK szükséges dolog a hadakozáshoz: *Ut justa sit causa belli*; hogy igaz igye és igen szükséges, nagy oka légyen annak, a ki hadat indít; mert ez az utolsó és veszedelmesb orvosság, melyhez csak akkor szabad nyúlni, mikor egyéb orvosság nem találhatik.

Nincsen veszedelmesb dolog, mint a hamis had-indítás. Mert valami károk és bűnök esnek a hadakozásban, mindazokban részes, mint első- és fő-ok, a ki hamis hadat indít; valamenyi lélek elvész, az ő lelke ad számot azokrúl. Azért, ha egy gyilkosság, egy lopás, egy ház-égetés, egy paráznaság testi és lelki halálra méltó: mit mongyunk arrúl, a ki ennyi ezer ember mészárlásának, egész országok égetésének, rontásának, ennyi számtalan fertelmességeknek oka? Ha, *Probationes in criminalibus, luce meridiana oportet esse clariores*⁴⁶ egy ember ölésére napfénynél világosb bizonyosságokat kíván a törvény: sokkal inkább egész országok közönséges romlásában-járó hadnak nagy és világos okainak kel lenni. És, ha csak kicsiny kétség vagyon-is a hadakozás igazságában, semmi úton nem szabad hadat kezdeni; mert, *In dubiis, melior est conditio possidentis*, mikor kétség vagyon akár-mely dologban, a békeséges uraságban-lévőnek nagyob igazsága vagyon. És nagy istentelenség volna bizonytalan dologért bizonyos halálra taszítani csak egy embert-is, nem, hogy annyit, a menyi vész a hadban.

Ha azért kétséges a hadnak igaz oka, hamisság a had-indítás, és igazán óltalmazza magát a más rész. Mert törvényben-is ártatlannak ítíltetik, a ki bizonyoson gonosznak nem mutattatik, akár- mely nagy gyanuságok légyenek hozzá.

Igaz okai, mellyekért hadat viselhet a fejedelem, ezek: 1. Ha ki tartományát haddal rontya, pusztíttya; mert tartozik a fejedelem alatta-valóinak igaz

⁴⁶ Axioma Jurisconsultorum.

és szükséges óltalmára. Sőt ha ereje és értéke lévén, óltalmazatlan hadgya híveit, úgy vétkezik, mint-ha maga tenne kárt nekik. 2. Ha ki törvény-nélkül, hatalmasul elvieszi és vissza nem akarja adni maga, vagy alatta-valók javát, kiváltképpen mikor félhet, hogy töb és nagyobb károkat téssen az-után, ha ellene nem állanak. De ebben azt kel követni, a mit Isten parancsolt és a *ró-maiak* igen megtartottak. Elébb békeségre kel inteni a kár-tékont, és ha eleget akar tenni hadakozás-nélkül, nem kardhoz nyúlni.⁴⁷ 3. Ha nagy boszszúval illeti valaki a fejedelmet vagy alatta-való híveit, mint mikor a *Dávid* követít gyalázzal illeté *Hanon*, mikor *Dinát* elragadá *Hemor*.⁴⁸ 4. Ha az ország és fejedelem ellenségét segíti valaki,⁴⁹ vagy társait háborgattya.⁵⁰ 5. Ha ki nem adgya valaki a gonosz-tévt, mint a *Beniamin* fiai nem akarák büntetésre adni az úndok latrot; *Judic.* 20. v. 13. Ha felbontya a végezést; *4. Reg.* 3. v. 5. 6. Ha ki *török*-kel, *tatár*-ral mégyen valamely országra, bár egyéb-aránt igaz igye vólna-is, hamis hadat visel és igazán ellene álhat minden keresztyén fejedelem, sőt tartozik ellene-állani. Oka az, mert ha vétett és igazán büntetődik valamely keresztyén ország, de azzal nem tartozik, hogy pogányok rabságába és lelki veszedelmekre hadgya az ártatlan kösséget vinni, kivált-képpen holot a kisdedek-közzül sokan pogányságban neveltetnek. Ezek és a keresztyénségnek egyéb veszedelmi, mellyek a *török* czimborából fakadoznak, elégséges okok, mellyekért igazsággal ellene-álhatni mindennek, valaki a pogányok segítségével hadakozik.

Noha azért a keresztyén fejedelmek-alat vitézkező köz-népek és fogadott hadak nem tartoznak visgálni, ha igaz, vagy hamis okai vannak a hadakozás-soknak, hanem, a mint Szent *Ágoston* írja, *Cum vir justus, sub rege sacrilego militat, recte potest illo jubente bellare, civicae pacis ordinem servans; cum vel certum est, non esse contra Dei praeceptum, quod jubetur, vel utrum sit, certum non est;*⁵¹ azt kel itfni, hogy a fejedelem és az ország meghánta, vetette a dolgot és hamissat nem cselekeszik, de ha nyilván-való, hogy hamis igye vagyon a had-indítónak, senki nem vitézkehetnek lelki veszedelem-nélkül mellette; mivel Isten törvénye, hogy, *Facientes el consentientes, pari poena plectuntur;*⁵² a hamisság-kezdők és hozzá-segítők egyenlő büntetést érdemelnek.

⁴⁷ (686.1) Deut. 20. v. 10.

⁴⁸ (686.2) 2. Reg. 10. v. 4.; Poena. c. 12. v. 31.; Gen. 34. v. 1. 7.

⁴⁹ (686.3) Exemplum, 2. Reg. 8. v. 5. 6. c. 10. v. 6. 19.

⁵⁰ (686.4) Exemplum Abrahae, Gen. 14. v. 12. 14.; 2. Par. 16. v. 2. 7. 9. c. 19. v. 2.

⁵¹ (687.1) Aug. to. 6. lib. 22.; contra Faustum c. 75.

⁵² (687.2) Rom. 1. v. 32.

HARMADIK: az kívántatik az istenes hadakozáshoz, *ut juste geratur*, hogy igazsággal, istenesen, szentül viseltessék a had. Nem elég, hogy igaz igye legyen a had-viselőnek, szükség, hogy a hadakozó törvények-szerént igazán viselje a hadat. Nem gyűlölség-üzés vagy boszszú-állás kívánsága, nem préda reménsége vagy ragadozás fősvénysége, nem kegyetlenség dühössége vagy uralkodás kívánsága, nem ország vagy fejedelemség öregbülése igaz czéllyá és vége a hadakozásnak, sőt veszedelmes bűn ezekért hadakozni;⁵³ *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacabilis animi feritas, libido dominandi et si quæ sunt similia, in bellis jure culpantur*,⁵⁴ hanem arra kel nézni a hadakozásban, hogy az igazság, az Isten tisztessége, az ország bátorságos békesége óltalmaztassék, hogy a gonosztévők büntetődgyenek és félelem által eszekre jövéen, tartózkodások legyen az ártatlanok károsításában: *Pacem habere debet voluntas; bellum necessitas, bellum enim geritur, ut pax acquiratur. Hostem pugnantem, necessitas perimat, non voluntas*.⁵⁵ Nem-is szabad a hadat tovább vontatni annál, a míg a szükség kívánnya. Sőt az *Agesilaus* és *Licurgus* törvényét-is meg kel tartani, kik, *Vetuerunt sæpe contra eosdem bellum gerere, ne ii bellandi rationem discerent*,⁵⁶ ártalmasnak itilték, ha gyakran és sokkáig azon ellenséggel hadakoznak, mert ezzel taníttják és bátoríttják a hadakozásra.

De, hogy sommában foglallyuk a had-viselésben szükséges dolgokat, az isten-félfő vitéznek, ha üdvösségesen akar a hadban forogni, három dologra kel vigyázni: először, mint viselje magát Istenéhez. Másodsor, mit cselekedgyék felebarátival. Harmadsor, minémü készüllettel és móddal rendelje maga állapattyát, hogy az ideig-való vitézkeség örök kárhozaton ne végeződgyék.

Először azért: a keresztyén vitéznek meg kel ismérni, a mit Szent *Dávid* magában tapasztalt, hogy nem az ő karja és kargya, hanem a seregek Istene hatalma szerzi a győzedelmet;⁵⁷ Isten az, a ki taníttja a vitéz ember kezét a hadakozáshoz⁵⁸ és sok ezerek veszedelme között páisa-alat óltalmazza.⁵⁹ Annak-okáért nem erőből vagy sokaságból, nem okosságból vagy bátorságból kel a győzedelmet reménleni, hanem Isten segítségéből és óltalmából. Mert,

⁵³ (687.3) Jacob. 4. v. 1. *Bella ex concupiscentiis nascuntur.*

⁵⁴ (687.4) Aug. to. 6. lib. 22.; *contra Faust. cap. 74.*

⁵⁵ (687.5) Aug. ep. 205. *ad Bonifacium.*

⁵⁶ (687.6) Plut. *Apophth. Laconic. in Agesilao et Lycurgo.*

⁵⁷ (688.1) Psal. 43. v. 7.

⁵⁸ (688.2) Ps. 143. v. 1.

⁵⁹ (688.3) Psal. 90. v. 7.

Non est fortium bellum,⁶⁰ a hadak győzedelme nem erőben áll, hanem a mit Szent Pál mondott a választásról,⁶¹ azt igazán mondhattuk a hadi győzedelméről; hogy nem a serénykedésből, hanem annak irgalmából vagy on, kit a Szent Irás *Victor*-nak, hadak-győzőnek nevez.⁶² Ugyan-is az egybe-elegyedett roppant seregekben mikor, mint az essőt, oly sűrűn szórják a nyilat vagy golyóbist, hogy téged nem talál akár-mely alá-való ember lövése, hanem az utánnad- vagy melletted-valót:⁶³ nem a te erőd és bátorságod oka, hanem egyedül az Isten kegyelme, mert magadnak módod abban nincsen, hogy elkerüllyed a golyóbist, melyre-nézve a táborokból méltán kinevetik, ha, ki a harczon ide s tova hajtya fejét, mint-ha elállana a golyóbis-előt, maga annyi félelem vagy on egygüt, mint másut és nem tudván melyre mégyen a golyóbis, azt sem tudhattya senki, melyre kel hajolni.

Úgy tetczik, *Isaias* ötven-nyólczszor, hatvan-négyszer *Jeremiás* és a mint másut mondám, az Ó Testamentom két-százszor nevez Istent, *Sabaoth*, seregek Urának. Ezzel ismértetvén, hogy Isten az, a ki megverí a hadakat, a ki óltalmazza az embereket. Annak-okáért, mikor a keresztyén fejedelmek hadat viseltek, elsőben azt cselekedték a mit *Constantinus*-ról írva hagyott *Eusebius*: *Constantinus Deum quæsivit adiutorem; ratus, auxiliis, quæ ex armis militum petuntur, vix secundas tribuendas.*⁶⁴ *Precibus, si unquam alias, tunc (in bello) sibi opus esse intelligens, Dei sollicitabat sacerdotes, ut semper cum ipso essent.*⁶⁵ *In Crucis tabernaculo, Salvatori preces fudit.*⁶⁶ *Inedia et corporis afflictatione seipsum coërcuit, uti Deum sibi precationibus placatum, adiutorem haberet.*⁶⁷ A harcz-előt (úgy-mond) böjtöléssel, testi sanyargatásokkal, áitatos könyörgésekkel engesztelte Istent, meggondolván, hogy nem fegyveren és sokaságon, hanem Isten segítségén fordul a nyereség. *Theodosius*-ról írja Szent Ágoston, hogy, *Magis orando, quam feriendo pugnabat;*⁶⁸ inkább hadakozott imádsággal, hogy-sem verekedéssel; mert, *Si quando bellum concitabatur, Davidis exemplo ad Deum confugit; pro certo persuasus, eum*

⁶⁰ (688.4) Eccl. 9. v. 11.

⁶¹ (688.5) Rom. 9. v. 16.

⁶² (688.6) Abac. 3. v. 19.

⁶³ Plutar. Apopht. Laconicis. Archidamus Agesilai filius, Catapultæ tormentum primum allatum videns, exclamat, Hercules periiit viri virtus. Id hodie verius est.

⁶⁴ (688.7) Euseb. lib. 1. de Vitæ Const. cap. 21.

⁶⁵ (688.8) Euseb. lib. 2. Vitæ Constant. cap. 4.

⁶⁶ (689.1) Cap. 12.

⁶⁷ (689.2) Cap. 14.

⁶⁸ (689.3) Aug. 5. de Civit. c. 26.

*bellorum administratorem esse;*⁶⁹ bizonytalansággal hitte, hogy Isten viseli a hadat. És ha a *Moyses* könyörgése⁷⁰ többet használt győzedelmére, hogy-sem a sokaság kargya; a papok trombitája ledőjtötte a *Jéricho* falait, melyeket emberi erő el nem ronthatott; a *Jósafát* rendelt seregi-előt isteni dicsíreteket énekelvén a papok, egy-másra támadtak az *Ammon* és *Moáb* fiai⁷¹ és az Isten népének szeme-láttára egy lábíg levágták egy-mást: nyilván-való, hogy az áitatos könyörgések minden emberi eszköznél erősebbek a hadak győzedelmére.

Azért a tábori emberek-közzül ki-ki magán, szível és nyelvel, gyakor fohászokkival kérje az Isten segítségét, olyan formán és módon, mint olvassuk a Szent Írásban,⁷² hogy a harc-előt imádkozott *Asa*, 2. *Paralip.* 14. v. 11. *Jósafát*, 2. *Paral.* 20. v. 6. *Ezechiás*, *Isai.* 37. v. 16. a *Machabaeusok*, 1. *Machab.* 3. v. 51. 2. *Machab.* 5. v. 22. és *Judit* aszszony, *Cap.* 9. v. 2.

A győzelem-után-is senki fel ne fuvalkodgyék, hanem Istennek adgyon hálát. És *Szent Pál*-lal azt mongya, *Deo gratias, qui dedit nobis victoriam,*⁷³ hála Istennek, a ki győzedelmet adott nekünk; és annak tisztességére fordítsa győzedelmét, a kinek segítségével nyerte diadalmát.

Ennek-felette a had-viselő generálok tartoznak nem-csak azzal, hogy szabott órákat rendeljenek, melyekben bizonyos lövések jelével minnyájan imádkozásra indíttassanak, hanem azzal-is, hogy a táborban nyilván-való czégyeres bűnököt ne szenvedgyenek, melyekkel Isten haragja gerjed.

Másodsor: az istenes vitéz két dologgal tartozik felebaráttának; egy-gyikkal, hogy kegyetlen ne légyen ellenségéhez. Nyilván parancsollya Isten, hogy, *Mulieres et infantes,*⁷⁴ az aszszony-népeket és szóllatlan gyermekeket meg ne öllék a hadban, sőt a gyümölcs-termő fákat se vágyják ki, mert azok nem hadakoznak ellenünk.⁷⁵ *Adoni-bézek* hetven királynak kezét, lábát kegyetlenül elvagdaltatta:⁷⁶ de Isten akarattából hasonló-képpen cselekvék ő-vélle *Jósue*. Másutt-is a Szent Írásban megmondotta Isten,⁷⁷ hogy az *Israél* királyára megharagutt, azért, hogy a rabokkal kegyetlenül bánt. Mert, *Sicut*

⁶⁹ (689.4) *Socrat.* lib. 7. c. 32. *Ruffin.*

⁷⁰ (689.5) *Exod.* 17. v. 11. 12.

⁷¹ (689.6) 2. *Paral.* 10. v. 20. 22.

⁷² *Ore ora: pugno pugna.*

⁷³ (689.7) 1. *Corint.* 15. v. 57.

⁷⁴ (689.8) *Deut.* 20. v. 14.

⁷⁵ (689.9) v. 19.

⁷⁶ (690.1) *Judic.* 1. v. 6. 7.

⁷⁷ (690.2) 2. *Par.* 28. v. 6. 7. 8. 15.

*resistenti violentia redditur: ita victo, vei capto, misericordia debetur;*⁷⁸ miképpen az ellenkezőt kíméletlen kel ostromlani: úgy azt, a ki meggyőzetett, irgalmason kel tartani. Bezzeg értette ezt amaz isten-félő *Constantinus*, kirúl azt írja *Eusebius*,⁷⁹ hogy látván vitézinek felgerjedett indulattját, kik egy lábíg le akarták vágni az ellenséget, megkiáltatta, hogy aranyat ád, valaki elevent viszen. Így az ellenség életét kincsen megváltotta.

Másikkal tartozik a vitézlő ember a szegény kösségnek, hogy azt ne verje, ne foszsa, ne pusztítcsa, hanem a keresztelő *János* parancsolattya-szerént⁸⁰ fizetését kölcsé és azzal éllyen. Ha megszűkül, kövesse *Szent Dávidot*,⁸¹ ki nem ragadozott, hanem *Achimélech*-túl kéreméssel nyert kenyeret.⁸² A *Nábal* juhait sem lopatta, hanem kéremés-szerént, jó akaratból kívánt segítséget szükségében. *Marcus Scaurus* írja,⁸³ hogy a római tábor szélén egy szép, ért gyümölcs-fa vólt: mikor más-nap a tábor megindult, egy alma heával sem vólt a fa; mert akkor a had-viselőnek illyen *instructiot*, vagy *ordinanciát* adtak a császárok: *Si vis tribunus esse, imo si vis vivere manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat: uvam nullus auferat: segetem nemo deterat: oleum, sal, lignum nemo exigat: de præda hostis, non de lacrymis provincialium habeat;*⁸⁴ ha tisztet akarsz viselni, sőt ha élni akarsz, a vitézek kezét megtartóztasd; senki tyúkját, juhát, szőlejét, gabonáját ne báncsa a szegény embernek; az ellenség prédájából, nem az ország tagjai siralmiból gazdagúllyon. Akkor *Pescennius Niger*, egy tyúk lopásért tíz gyalognak akarta fejét vétetni.⁸⁵ És, noha megengedte életeket a sok vitézlő nép kérésére: de tíz tyúkot adatott a kár-vallott embernek. Bezzeg arany üdő vólt, mikor ezek a törvények és jó szokások virágoztak; bezzeg, nem csuda, hogy akkor a hadak győzedelmesek voltak: de külömben fordúlt most a világ. Ez az oka, hogy, *Prædatores suorum, et ipsi præda hostium;*⁸⁶ a kik prédává tészik a szegénységet, magok-is ellenség prédái lésznek. Mert, a *Szent Jerónimus* és *Gregorius* mondása-szerént: *Nostris*

⁷⁸ (690.3) Aug. ep. 205.

⁷⁹ (690.4) Euseb. lib. 2. Vitæ Constantini. c. 13.

⁸⁰ (690.5) Luca. 3. v. 14.

⁸¹ (690.6) 1. Reg. 21. v. 3.

⁸² (690.7) 1. Reg. 25. v. 7. 8.

⁸³ (690.8) Frontius, lib. 4. Stratagemat.

⁸⁴ (690.9) Flav. Vopiscus in Aureliano. initio.

⁸⁵ (690.10) Ælius Spartianus, in Pescennio Nigro sub finem.

⁸⁶ (690.11) Cassiodor. lib. 5; Variarum ep. 26.

*peccatis, barbari fortes sunt: nostris vitiis, romanus superatur exercitus.*⁸⁷ *Peccata nostra, barbaricis viribus sociamus; et culpa nostra, hostium gladios exacuit.*⁸⁸ a mí bűneink tészik erőssé és győzedelmessé az ellenséget, azok élesítik ellenünk a pogányok fegyverét.

Harmadszor: magárúl el ne feletkezzék a hadakozó vitéz. Eszébe jusson, hogy a tábor nem egyéb, hanem halálra ménő emberek sokasága. Valakik ütközetre mennek, *Sunt sani agonizantes*, halálra vált vonagodó egésségek, és úgy kel lelkeket Istennek ajánlani, úgy kel üdvösségekről gondolkodni, mint, a kik halálok óráján vannak. Bolondság vólna a földért hadakozni és Meny-országot elveszteni; embereket győzni és bűnöktől meggyőzetni; prédával gazdagodni és magát pokol prédájává tenni; e földön dücsösséget nyerni és a más világon örökké kínlódni.

Azért a hadban forgó vitéznek oly igazán és szentül kel élni, mint akarná, hogy találatnék halála óráján; oly tisztán kel lelki-isméretit viselni, hogy tudva és akarva Istenét meg ne bánca. Mert a jó lelki-isméret oly bátorságot ad a veszedelmek-közöt,⁸⁹ hogy mint az oroslány, úgy nem tud félni az igaz ember: a gonosz lelki-isméret pedig, *Timida est*,⁹⁰ rettegő és igen félelmes. Mert a gonosz embernek nem-csak az ellensége, a kivel szembe-szállott, hanem Isten ő-maga, kit megbántott. De mivel emberek vagyunk és sok gyarlóságokkal megkörnyékeztettünk: mikor a hadak egy-máshoz közelgetnek, tartozik azzal minden keresztyén, hogy Istennel megbékélyék és úgy viselje magát, mint-ha ez vólna utolsó órája.

Ez pedig a békélés két-képpen lehet: először, ha helye, ideje es papja vagyon, lelki bánattal és alázatossággal meggyónnyék. Másodsor, ha ennek alkalmatosságát és idejét elmúlatta, meg ne rémüllyön. Mert *Sacramentom*-nélkül-is megbékélhetik Istennel és bűneinek bocsánattát nyerheti, isteni szeretetből származott szűbéli töredelmességgel, mely egy szem-pillantásban meglehet, kiváltképpen, ha minden-napi gyakorlással ehez szoktattuk magunkat.

Hogy megtanullyuk, mint kel ezt az üdvösséges töredelmességet gyakorlanunk,⁹¹ jusson eszünkbe, hogy a bűnös embernek megtérésére szükség, először, hogy gyűlöllye és bánnya Isten-ellen való gonoszágít. Másodsor,

⁸⁷ (690.12) Hieron. ep. 3. ad Heliodorum: in Epitaphio Nepotiani. sub. finem.

⁸⁸ (690.13) Greg. lib. 4. Indict. 13. epi. 32. ad Mauritium Augustum.

⁸⁹ (691.1) Prov. 28. v. 1.

⁹⁰ (691.2) Cap. 4. v. 20.

⁹¹ *Actus contritionis.*

hogy a Christus érdeme-által bűnei bocsánattját reménye. Harmadszor, hogy magában elszánja és végezze, hogy életét megjobbította és a bűnöket eltávoztattya. Ha a bűnöket csak azért bánja és gyűlöli ember, hogy néki ártalmasok, mert ezekkel a mennyei boldogságot elveszti és lelki veszedelmet, örök kárhozatot érdemel vélek, noha ez a bánat elégséges arra, hogy a gyónás *Sacramentoma*-által bűnei bocsánattját nyerje, de *Sacramentom*-kivül csak magán az *Attritio* nem elég a bűnök bocsánattjára. Hanem, hogy *Contritio* légyen, mely *Sacramentom*-kivül-is Istennel megbékéltet, azért kel a bűnt gyűlölni és bánni, mert Isten-ellen vagyok, mert azzal a felséges Istent, a mi édes teremtő, üdvözítő Urunkat megbántottuk.

Annak-okáért veszedelmes igyünkben felemeljük lelki szemeinket Istenhez, az ő felséges méltóságát és hozzánk mutatott nagy jó-vóltát meg-gondolván, bánnyuk, hogy őtet megbántottuk, és bocsánatot kérvén, magunkban elvégezzük, hogy életünket megjobbítván, a bűnöket eltávoztattuk. És vagy ilyen, vagy ehez hasonló könyörgést bocsássunk Istenünkhöz: felséges Isten, irgalmasságnak és kegyelemnek Attya, ki a hozzád-térő bűnösöket befogadod, mint *Magdolnát* és a tékozló fiat, bánom és szüből kesergem, hogy ellened vétettem és bűneimmel Szent Felségedet megbántottam. A közben-járó Christus JESUS érdemeért kérek, légy kegyelmes az én bűnös lelkemnek. Én-is, a te malasztod segítségével, tekéltet szándékkal igyekezem életem jobbítására és a bűnök távoztatására.

Efféle aítatos könyörgés-után a vitézlő ember keresztyéni bátorsággal járjon-el hívatallyában. És ha az alatta-valókat meg találja szidni valami vétékért, azon ne törődgyék. Mert igazán írja Szent *Tamás*, hogy a kinek hatalma vagyok arra, hogy a vétkes embert testi vereséggel büntetheti, véték-nélkül rettentheti és szégyenítheti szitokkal-is.

Azt pedig mindenkor szem-előt viselje, a mivel a Negyedik *Leo* pápa batorította a keresztyén vitézeket: *Omni timore ac terrore deposito contra inimicos sanctae fidei, agere viriliter studete. Novit enim Omnipotens, si quilibet vestrum morietur, quod pro salvatione patriae ac defensione Christianorum mortuus est et ideo, ab eo praemium caeleste consequetur;*⁹² hogy félelem-nélkül harczolnyanak, mert a ki meghal, Istentől mennyei dücsösségbe vitetik, a ki tudgya, hogy az igaz hitért, a keresztyénség óltalmáért, hazájának bátorságáért szenved halált a vitéz ember.

⁹² (692.1) Cap. Omni timore. 23. qu. 8.

Meghallók keresztyének az istenes vitézek hivatallját, de eszünkbe jusson, hogy a mí életünk vitézkedés, és a mint nem egy helyen mongya⁹³ a Szent Irás, valamíg élünk, mint mezei hadakozók, *In tabernaculis*,⁹⁴ sátor-alat lakunk és nem veszendő kincséért, hanem, *Pro anima*,⁹⁵ lelkünk megtartásáért hadakozunk; azért parancsollya Szent Pál, hogy, *Labora sicut bonus miles Christi*;⁹⁶ ki-ki úgy fáradgyon, mint Christus jó vitéze. Nem arra rendeltetett ez a vitézkedés, hogy embereket öllyünk, hanem hogy e világ setétségének fejedelmét meggyőzzük,⁹⁷ a belső és láthatatlan ellenségeket, a mí saját indulatinkat, fogságban tarcsuk. Azért, nem testi fegyverrel,⁹⁸ hanem, *Armis lucis, armis justitiæ*,⁹⁹ igazság és világosság fegyverével úgy harczollyunk, hogy a győzedelmes vitézeknek ígért jutalmat elnyerhessük. Melyre segítcsen minket az Atya, Fiú, Szent Lélek Isten. Amen.

⁹³ (692.2) Job, 7. v. 1.

⁹⁴ (692.3) 2. Cor. 5. v. 4.; 2. Pet. 1. v. 14.

⁹⁵ (692.4) 1. Mach. 12. v. 51.

⁹⁶ (693.1) 2. Tim. 2. v. 1.

⁹⁷ (693.2) Eph. 6. v. 12.

⁹⁸ (693.3) 2. Cor. 10. v. 4.

⁹⁹ (693.4) Rom. 13. v. 12.; 2. Cor. 6. v. 7.